

Ял тарыхесенче

Халәхпа кәмәллә, ёсре мал туртамлә

Оринин ял тарыхән администрацийәнче иккәмеш сүл ёслекең Светлана Алексеевна Михайлова специалист ял сыннисемпе тараватлә та хиселлө пулнәран ун патне пыракансем ниҳәсан та хәйсән ытәвө сине хурав илмесёр тухса каймасса пеләсә. Пеләсә тата шанащә. Унччен 18 сүл Атапайәнчи вөрентүпе культура центрәнче ёслөнә Светлана Алексеевна халәхпа ёслемех суралнә тецсә ял сыннисем.
Ял тарыхән администрацийәнче ёслекенән вара пурнәс улшәнәвөсемпе тан пымалла. Сапла тәватә те С. Михайлова. Сөнә сакунсемпе паллашса тәни ял сыннисән ытәвөсене туллин тивөстөрме пулашты. Ялта пурәнәканән вара канәсәрлантаракан ытүтүсем пайтах: килти хушма хушаләха аталантарасси, пүрт-сүрт тума патшаләх пулашәвөпе усә курасси тата ытти те.

Анатолий БЕЛОВ сән үкерчөкө.

Специалист сәмах илет

Фитофторозпа кәрешетпёр

Умра авән уйәхө. Көркуннен малтанхи палли. Хирте тырәсем пицсе ситме пуслани те вырма сывхарни пирки систерет. Вырма ситрө пулсан көрхи ёссем пөри тепринпе улшәнса вай илөссө: тырә вырмалла, уләм пустармалла, сөрүлми кәлармалла т. ыт. те. Хирти вәл пүлмери мар-сөке. Анчах хиртин те хамәр пәхмасәр, агротехника культурина пәханмасәр, алә сулнине тата сүмәр шывөпе кәна үстерме сүк.

Паянхи манән сәмахәм сөр улмин пулас тухәсө пирки. Иәлтах тәватпәр-и-ха эфир вәл пысәк пултәр тесе? Ана сыхласа хәварас технологије пәханатпәр-и?

Колорадо нәррипе пөрлех фитофтороз чирте “иккәмеш сәкәра” пысәк сиен күрет. Сәк чир сичнен тата сөр улмие унран сыхласа хәварас пирки эфир йәлтах пелетпөр-и-ха? Пөр майлә хурав иккәлентерет.

Районти пөрлөшүллө хушаләхсенчи пин гектара яхән сөр улмие сынсен килти хушма хушаләхсенчи “иккәмеш сәкәр” лаптәкөсене пөрле илсен, сәк культура Муркашсен сөр ёсөнче тәп вырәнсенчен пөрне йышәнәтә теессөм килет. Анчах сүт сәнталәк паракан тулаша пөтөмпөх келете көртөтпөр-и-ха? Сәкән сине хирөсле хурав парас мар тесен сөр улмине сәтәр күрекән сәтәрәсөмпе тата үсән-тәран чир-чөрөсөмпе вәхәтра кәрешөс пулат. Ахальлөн көркунне сүр акире лартнә чухлө тухәс илнине кәна эфир инсете каяймәпәр, наци проектне пурнәссласине те пысәк түпе хываймәпәр.

Кәсәл сөр улми сәтәрсисөмпе тата “иккәмеш сәкәр” чирөсөмпе “Герой”, Ильич яч. хис., “Свобода”, “Ударник” хушаләхсем ытисенчен тарашуллаһрах ёслөрөс, чылай чухне төслөх вырәнне те пулса тәчөс. Акә

“Герой” ял хушаләх производство кооперативө колорадо нәрринчен “Конфидор” препарат сапса хушәленнипе пөрлех фитофторозран “Танос” фунгицидпа анәслә усә курчө. Ильич яч. хис. хушаләхра пөр вәхәтрах сүм куракөнчөн “Герби-токс” гербицид пөрөхнө хушәра колорадо нәрринчен “Актара”, фитофторозран “Радомил” препаратөмпе ёслөрөс. Сүлленөх пысәк тухәс илөкөн “Свобода” хушаләхра та сәк хушәлөв ёсөсөне айкинче хәвармарөс. Ку ёс районта малалла пырат. Фитофторозран тата колорадо нәрринчен пөрлөшүллө хушаләхсем сөр улми пуссисөне пөр хут имсамласа тухрөс пулсан та, сәнталәк условийөсем ку ёсөсөне телөр хут пурнәслама ытәсәсө. Асәрхаттарса калатәп, сөр улми пуссисөне имсампа ёслөссине “иккәмеш сәкәра” кәлариччөн вәхәт висө эрнөрен сахал юлмасәр пурнәс-ламалла. Пирөн тарәхра вәл августән 10-мөшөчөн пулат.

Фитофторозран хушәленмел хәтөрленө программәпа төрөс те теллөвлө усә курни пысәк пахаләхлә та тухәслә сөр улми илме май парат. Ку вара хушаләх экономикин төрекө. Фитофторозран хушәленмелли фунгицидөмпе пөррөмөш “апатлантарәва” сөр улми сичне асәннә чирөн пөррөмөш паллисөм пулсан туса ирттермелле. Сәкә вәл фитофтороз спорисөм сөр улми сүлсисөмпе тунисөм сине лекөсрөн, чирөн сөскери шалти паләрәм-сөм вай илөсрөн сыхлат, ана сични чир сәл кушөсөне пөтерет.

Манмалла мар, фитофторозран хушәленмелли препаратсөн сывату вайө үсән-тәранта чир шала кайсан хәватне сухатат. Чирөн куса кураканан паллисөм тухсан фунгицидсөн паянхи ассортиментчөн ниҳәшө те үсән-тәрана чиртен сәлса хә-

вараймасть. Сәк чиртен хушәленү ёсөсөне тума специалистсөм пөррөмөш хушәне комплекслә фунгицидпа ёслөме сөнөсөсө. Сәкна валли “Танос” комплекслә фунгицид уйрәмах пысәк пөлтөрөшлө. Кәсәл ку препаратпа “Герой” хушаләх уйрәмах анәслә усә курчө.

“Танос” паян пур чи вайлә комплекслә фунгицидсөнчөн пөри. Унпа пөрөхнө үсән-тәран сөм сичне вайлә хушәлөв сийө йөркелөнет. Савәнпа пөрлех сөр сични чир пусарусисөм те пөтөсөсө.

“Таноспа” имсамланә үсән-тәран сине лекнө зооспора пөр сөккунтра вилет. Вәл сүмәр шывөпе юкса кайманни унпа сүмәрлә условисөнчө шанәклә ёслөме май парат.

Асәннә имсам үсән-тәрана “шалтан” та лайәх “сават”, тунари инфөкцисөне пөтерет. Сәк имсамри ёслөкөн веществөсөн концентрайилө пысәкки “Танос-сән” стабиллө эфөктивләхне гарантिलет.

Тунари инфөкцирөн хушәленөсө уйрәмах пөлтөрөшлө ёс. Мөншөн тесөн чир унта лексөн вәл чылай вәхәтра тәсәлпа пултәрәт. Чир кунта сөр улми хәй чирлө пулсан е тунана инфөкци түррөмөн лексөн тата сүлсә инфөкцийөнчөн лекме пултәрәт. Фитофтороз тунана лексөн унән кураканан паллисөм-симтомөсөм 10 кунтан сөс кушөмне пулайрәсөсө. Ана идентифицилөсөсө питө йөвәр. Савәнпа та сөр улмие тунари фитофторозран хушәлөсөсө малтанхи ёсөн тәп задачи.

Фитофторозран хушәленөсө туса ирттерөкөн хысәнхи ёсөсөне 8–10 кун иртсөн пурнәс-ламалла. Сүмәрлә условисөне те юрат. Ёсөсөне 2-3 хут пурнәс-лате те ытлашши пулмасть.

Мөнле көрөшөсөсө-ха фитофторозпа ют сөршывсөнчө?

Фитофторозпа көрөшөсө ёсө Англизре тата Анәсри ытти сөршывсөнчө ирттерөх пусәнащө. Пөррөмөш ёсөсөне сөр улми 5–10 сантиметр сүллөшөсөсө. Сәкә вәрлөхпа пөрле хире тухнә-лекнө инфөкцие аталанма чарассипе сыхәннә. Кунта контактлә препаратпа кәна усә курни вырәнлә мар, мөншөн тесөн вәл үсән-тәрана тулашран кәна хушәлөт, чире татах 8–12 кун аталанма сүл усәт. Шәпах “Танос” вөсөмшөн мөллө фунгицид. Сәк препарат төтрө таракан вырәнсөнчө, ашвармалли системәсөм ёслөнө сөртө, йөпе-сапаллә сәнталәкра уйрәмах вырәнлә пулнине паләртәсөсө Англизри сөр ёсөчөнөсөм.

Юлашки сүлсөнчө фитофторозпа ир вәхәтра көрөшөсөсө пур сөршывсөнчө те вай илөсө пырат. Мускав сывәхөнчи чипс валли сөр улми үстерөкөн хушаләхсөм, төслөхрөн, фунгицидөмпе ёслөс вәхәтра сөртме уйәхөн 15–25-мөшөсөнчөх пусләсөсө. Ку телөшөпе сине-сине ирттерөкөн ёсөсөн интервалне пөчөклетөсөсө. ФРГра сәк вәхәт 3-5 кунпа танлашши те телө пулат.

Чирөн кураканан симптомөсөм паләрсөн мөн тумалла-ха? Кун пек лару-тәрура пөр йышши препаратпа сөс ёслөни сителөксөр. Кунта препаратсөн пысәк эфөктивлә хутәшөпе усә курни вырәнлә. Хөвөл Анәс Европәра кун пек чух Танос тата Ширлан препаратсөн хутәшөпе усә курацөсө.

Чир пусланнә пулсан, фунгицидсөн пулашәвөпе унән аталанәвнө чарса лартма пулат, анчах ана пөтөмпөх сыватакан фунгицид хальлөхе практикәра сүк-ха.

А. СЕМЕНОВ, район администрацийән ял хушаләх пайөн үсән-тәрансөне хушәлөкөн агрономө.

Миграци службинчи сөнөлөхсөм сичнен каләсәтпәр

3. СОРОКИНА: “Пурнәс улшәнни пире те айкинче хәвармарө”

– Зоя Михайловна, паянхи сөнөлөхсөн тапхәрө Сире те айкинче хәвармарө пулас. Мөнрен паләрчө-ха вәл чи малтанх?

– Каләсәва чөннөшөн тавтапус. Сирөн ытәвәр сине хуравланә май манән кунта хамәр системәри сөнөлөхсөне малти-кайри сине пайлас килмөст. Төрөс мар та пулнә пулөчө вәл. Анчах сәкна калам, сөнөлөхсөм СССР гражданиөсөн паспорчөсөне Раçсөй Федерацийәннипе уләштаринчөн пусланчөс. Сәк йөвәр ёсө эфир тивөслө шайра ирттертөмөр. Сөнөлөхсөн варкәшне сынсөм хәйсөм туини те пирөн ёсө сәмәл-латрө теөс килет. Пөр-пөрне әнланни паян та кашни ытәвах вәхәтра татса пама май парат. Сөнөлөхсөм вай илөсө пынәран 2006 сүлтанпа пирөн система РФ Шалти ёсөн министрствинчөх Федераллә миграци служби пулса тәчө. Эфир пурнәсә көртөкөн сөнөлөхсөм паян районта пурәнәкан кашни сыннах пирса тивөсөсө.

– Сөнөлөхсөм тенөрен паян гражданин хәйөн паспорчө сине төслө (цветной) сән үкерчөк те вырәсәртәрарайрать пулас.

– Сапла, сапах ку вәл

Никамшән та сөнөлөх мар, пурнәс уттипе тан пыракан кәна аталану юхәмөнчөн тәрса юлмасть. Сәк сүла суйласа илнө сөр ёсөнө паян укә-тенкө перөкетлөме пулашакан сөнө технологије тырә-пула аксалартса үстерөт, вильәх-чөрлөх ёрчетөт, строитөльсөм сөнө конструкциллө сүртсөм сөклөсөсө, промышлөннәс ёсөре энерги перөкетлөме пулашакан техника кәларать, шукулсөм пөрлөхи экзамен системилө ёслөсөсө, сывләх хуралсисөм хәйсөм пәхса тәракан территориясөнчи кашни сын сывләхне шута илөсөсө те тивөсөсө. Мөнөх, ниҳәшне те сивлөме сүк. Темисө сүл каярах пулнә районти шалти ёсөн паспортпа виза служби те иртнө сүлсөнчө аталану сүлөнчөн юлмарө. Мөнле сәмәлләхсөмпе тата сөнөлөхсөмпе тел пулать-ха паян алла пөррөмөш хут паспорт илөкөн тата унпа пөррөмөш сүл мар усә куракан Раçсөй Федерацийән гражданинө? Сәк ытүтүсөм сине тулли хурав шыраса Чәваш Республикинчи Федераллә миграци службин управленийән Муркаш районәнчи территория пункчөн пусләхөпе Зоя Михайловна СОРОКИНА-ПА тел пултәмәр.

пирөн системәри сөнөлөхсөн пөр пайө кәна. Хәшө-пөриншөн ку та телөнмелле пулө те, анчах сөнөлөхсөм вара татах чылай. Паспорт илмелли-улаштармалли вәхәтсөмпе сәлтәвсөм унчөнчөсөмөх: 14, 20, 45 сүлсөм тата паспорт юрәхсәра тухни, ушаматпа ят е ашшө ячө улшәнни. Сәк ёсөсөне тунә чух паян кашниөх төслө сән үкерчөкөсөмпе усә курайрать. Сөнөлөхсөн шутне сәкна та көртмелле. Малтанхи вәхәтра паспорт сөнөрен тәвас-илөс пулсан гражданин хәй тәтәш пропискәра тәнә вырәнти паспортпа виза службине кәна кайма пултарнә. Халө вара вәл Раçсөй Федерацийән гражданинөн тәп документ-

не хәй вәхәтлөх пурәнәкан вырәнәта кирөк-әста та илме пултәрәт. Анчах икө уйәх-ран. Сәкна манмалла мар, 14, 20, 45 сүлсөмпе паспорт илме пыраканән сүмра патшаләх пошлинине 100 тенкө түлени пирки квитанци пулмалла. Сухатнә паспорт вырәнне сөннине илме тата юрәхсәра тухнә паспорта сөнөтөме патшаләх пошлинине 150 тенкө түлөмелле.

Час-часах пирөн пата паспорт сүхатнипе килөкөнсөм пур. Вөсөн ытәвөсөне эфир малтан заявлени сырнә хысәсән 10 кун хушшинче тивөстөрөтөмөр пулсан, сәк йөрке халө улшәнчө: паспорт сүхатакансөн сөнө документ алла илме ытсө сүрнә хысәсән паспортлә

пулчөн 2 уйәх көтмелле пулат.

– 20 тата 45 сүл ситнипе е хушамат уләштарнипе паспорт уләштармалла пулсан, граждәнсөн аләри паспортсөне пире 30 кун хушшинчө ситөрсө памалла. Ахальлөн вөсөн Раçсөй Федерацийән Административлә йөрке пәсни сичнен Кодексөн 19.15 статийөпе 1500–2500 тенкө штраф түлөме тивө.

– Сүл ситнине пәхмасәрах паспорта гражданин хәй илеймөст пулсан?

– Сөнө йөркөре кун пөккине те пәхса хәварнә. Гражданин хәйөн ёсөсөмшөн отөвет тытма пултарайманнине суд паләртсөн сөс сын сәкән пек категориө көрсө үкөт. Кунашкал гражданин-сөн паспортсөне ашшө-амәшөсөм е тәванөсөм

илөйрөсөсө. Паспорт илнө чух вөсөм хәйсөм алә пусащө. Пөрле хәйсөн паспорчө пулмалла.

– РФ Шалти ёсөн министрствинчө Федераллә миграци службин административлә регламентне сирөплөтөсөсө сичне калакан инструкцийәнчө паспортсөне тurtса илөсөсө пирки калани пур. Хәсән? Мөншөн? Әнлантараймәр-ши сәкна?

– Вырәнлә ытү. Федераллә саккунсөмпе тата Раçсөй Федерацийән ытти нормативлә право акчөсөмпе пәхнә сәлтәвсөмсөр пусөн граждәнсөнчөн паспорт тurtса илме юрамасть. Савән пөкөх должнәсри сынсөм паспортсөне салука илми те саккуна пәсни пулат. Йөркөне пәсса панә е

вәрланә бланксөм сине сүрнә паспортсөне шалти ёсөн пайөн ёсөнөсөм тurtса илме тивөс. Кун пек чух гражданина паспорт тurtса илми пирки акт сьраса памалла. Унта акт сьраканән йөрке пәсни хәсән тата әста пулнине, хәйөн должнәсөпе хушаматне-ятне, паспорт кам ячөпе пулнине тата документән серилө номерөсөне, паспорт тurtса илми сәлтәвөсөне кәтартмалла. Акта ана сьраканән тата вырәнти шалти ёсөн пайөн пусләхөн алә пусса сирөплөтмелле.

Ирөкөн хәтарнә сынсөн паспорчөсөне судпа вәхәтлөхә илөсө личнәй деләнә хурацөсө. Вөсөм ирөке тухнә чух паспорта гражданина сирөплөтнө йөркөпе парәсөсө.

Гражданин психиатри стационарне лекөс пулсан унән паспорчө вәхәтлөх сывату учрежденин администратийәнчө упрәнма пултәрәт.

Вилнө сынсөн паспорчөсөне тәванөсөн сәкна регистрацилөкөн органсөне сийөчөчө памалла.

– Зоя Михайловна, паспорт илөс-улаштарас ёсөре пулса иртнө сөнөлөхсөмпе паллаштарнәшөн пысәк тав. Малашне те сирөпне тачә сыхәнү тытатса шанса тәратпәр.

Анатолий БЕЛОВ каләснә.